
Akkulturáció a középkorban

Akkulturáció, egy fogalom, amely ugyan messze nem tekinthető ismeretlennek a medievisztika területén, azonban eddig jobbra háttérbe szorult az olyan rokon konstrukciókkal szemben, mint az integráció és az asszimiláció. A címben szereplő, kifejezetten összetett jelentéstartalmú fogalom fűzi össze a recenzálandó gyűjteményes kötetben olvasható tanulmányokat, amelyek a *Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte* által 2010-ben szervezett reichenauai konferencián elhangzott előadások átdolgozott, írott verziói.

Ahogy az a szerkesztő, *Reinhard Härtel* által jegyzett előszóból (Akkulturáció a középkorban – Bevezetesképp) is kitűnik, a tudományos összefoglaló előkészítéskor a szervezőket az a cél vezette, hogy speciális kérdéseket feldolgozó, egymáshoz nem kapcsolódó esettanulmányok helyett olyan előadások kerüljenek terítésre, amelyek lehetőleg több, az akkulturációhoz köthető témát és területet mutatnak be komplex módszerekkel. A prezentációk célja volt ezen elgondolás mentén, hogy megállapítsák és lehetőség szerint elemezzék különböző népcsoportok, területek és régiók közös vagy legalábbis hasonló tendenciáit, valamint tipikus elemeit.

De mit is jelent pontosan az akkulturáció fogalma? Reinhard Härtel előszava ugyan még nem kísérli meg egyértelműen ennek a legkevésbé sem egyszerű kérdésnek a megválaszolását, kitér azonban a korábbi vonatkozó kutatásokra és projektekre, amihez kapcsolódóan nem mellőzhetette a definíciós problémák említését sem. Ezek részletes bemutatása azonban már a kötet első tanulmányának (Mongolok brokátban. Az akkulturáció fogalma mint a középkorkutatás kihívása) a feladata. A szerző, *Thomas Ertl* nyomán e helyütt kell tehát kísérletet tennünk az akkulturáció koncepcióinak rövid ismertetésére, ami által a kötet alapkonceptiója és annak tanulmányai is könnyebben értelmezhetőkké válnak. Különösen szerencsésnek kell tartanunk azt a döntést, hogy Ertl a definícióadás feladatát nem kizárólag tudománytörténeti összefoglalásként, hanem egy kifejezetten érdekes példa, a mongolok Dzsingisz kán hódítását követő történetét, közelebről az értékes textíliák iránti vonzódásukat alapul véve valósította meg.

Az akkulturáció fogalmába egy az 1930-as évekből származó meghatározás szerint minden olyan jelenség beletartozik, amely eltérő kulturájú csoportok és népek tartós interakcióba kerülésekor lép fel, és ami az eredendő kulturális minták megváltozásával jár együtt. Ahogyan ez a rövid jellemzés is mutatja, kifejezetten összetett jelenséggel van dolgunk, nem véletlen tehát, hogy a történettudományon kívül, illetve egyes esetekben még előtte, a kulturális antropológia, az etnológia, a szociológia és a régészet is érdeklődött iránta, bizonyos résztemái pedig kifejezetten divatosá is váltak tudományos értelemben. Ennek megfelelően születtek tágabb és szűkebb akkulturáció-értelmezések is, volt, amely csak a kognitív képességek és kulturális gyakorlatok (nyelv és viselkedésformák) átvételét sorolta annak körébe.

Ertl konkrét vizsgálódásával, Dzsingisz kán és a Mongol Birodalom akkulturációs folyamataival kapcsolatban több fontos kérdést is megfogalmazott, amelyek alapvető fontosságúak az egyes résztemák gyakorlati kutatása szempontjából. Ezek közül is kiemelkedik a dilemma, hogy a kutatás folyamatában etnikailag és kulturálisan homogénnek kell-e tekintenünk az érintkezésbe lépő csoportokat, vagy az etnikum eleve tudományos konstrukció, nem pedig történeti realitás; csak egy látásmódja, perspektívája a valóságnak, nem annak része. Nem szabad ugyanis elfeledkezni arról, hogy maguk a különböző csoportok is transzkulturális kölcsönhatások nyomán jöttek létre, különültek el egymástól. A konkrét esetek elemzésekor ugyancsak nagy jelentőséggel bír annak a vizsgálata, hogy az egymással kölcsönhatásba került csoportok közül melyik fél kezdeményezi az akkulturációt, és melyik van arra rákényszerítve. A folyamatok elemzésekor azt is figyelembe kell venni, hogy a kulturális érintkezések hogyan hatottak az érintett csoportok belső viszonyaira. Alakította-e az akkulturáció az érintettek önképét és az együvé tartozás érzését, és ha igen, mennyiben? Ertl mindezek alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy kultúrák összeütközésének rögzült képe helyett sokkal inkább kultúrák állandó kölcsönhatásáról kell beszélnünk.

A szerző a mongolokkal kapcsolatban olyan fontos kiegészítéseket is tett az akkulturáció fogalmát tekintve, melyek tovább árnyalhatják a vizsgált folyamattal kapcsolatos ismereteinket és a kutatás módszertanát is. Ezek közül ki kell emelnünk a mongol uralmi gyakorlattal összefüggésben felmerült szelektív akkulturáció ideáját, ami az alávetett népektől, de a mongol néptől való elkülönülés eszköze is lehetett Dzsingisz kán és utódai, vagyis az uralkodó dinasztia esetében. Összességében az akkulturáció Ertl megfogalmazása szerint két különböző, vagy különbözőnek érzékelt csoport vagy nép egy új szituációban hosszabb-rövidebb időre kulturális kontaktusba ke-

rüléseként definiálható. Értelmezése szerint az akkulturáció folyamatában az adott csoportok csak azt veszik át szabad akaratukból, ami egyszerre kompatibilis addigi életkeretükkel és hasznos számukra.

Az akkulturáció széleskörű fogalmát egy konkrét példán keresztül bemutatató kezdő írás után a kötetben a konferencia céljainak megfelelően a kiválasztott vezérmotívumokhoz kapcsolódó komplex témákat feldolgozó tanulmányok következnek, melyek közül az elsők a vallási, közelebbről a keresztény-muszlim kölcsönhatások köré szerveződnek. Az érintett területek közül *Klaus Herbers* (»Homo hispanus«? Konfrontáció, transzfer és akkulturáció a spanyol középkorban) az Ibériai-félsziget viszonyaira koncentrált, míg *Oliver Jens Schmidt* elemzésének (Délkelet-Európa a középkorban. Akkulturálás – Integráció – Inkorporáció?) középpontjában a késő-középkori Balkán, pl. az oszmán hódítás teremtette helyzet áll.

A tanulmányok következő csoportja esetében a vallás helyett az életmód tekinthető a szervező fogalomnak. *Dittmar Schorkowitz* (Akkulturáció és kultúrtranszfer a Slavia Asiaticában) és a magyar *Takács Miklós* (A magyar államalapítás mint modellváltás és/vagy lehetséges akkulturációs folyamat. A régészeti leletek kifejező ereje) a sztyepei nomádok és a letelepedett nyugati népelemek közötti akkulturációs folyamatok megjelenési formáival foglalkozott. Schorkowitz ezen belül a *Christianitas* keleti határvidékének és a szlávoknak a problematikáját elemezte, míg Takács elsősorban régészeti leletekre alapozva a magyar államalapítást az akkulturáció fogalmainak szempontjából vette górcső alá.

Az előzőekkel ellentétben a harmadik blokk esetében nem egy tematikus súlypont köré szerveződnek a tanulmányok, az akkulturáció jellemzői és problémái regionális keretekben kerültek vizsgálat alá. A témák alapján ugyanakkor talán nem járunk teljesen tévúton, amikor az írások közös jellemzőjeként mégis a német és szláv népcsoportok által lakott területek komparatív vizsgálatát nevezzük meg közös pontként. *Christian Lübke* (*Sclaviniiától a Germanica Slavicáig*: akkulturáció és transzformáció) tanulmányában az adaptáció lehetőségeivel és az akkulturáció elutasításának eseteivel foglalkozik, míg *Peter Štih* (Találkozás, akkulturáció és integráció a római, germán és szláv világok találkozási pontján) egy olyan területre, a mai Szlovéniára fókuszál, amelyen a római előzmények után germán, szláv és török (avar) népcsoportok találkoztak és gyakoroltak hatást egymásra, méghozzá anélkül, hogy egyikük is tartós dominanciára tett volna szert.

A következő tematikus csoport tanulmányainak fókuszában olyan etnikai csoportok állnak, amelyek valamely többségi társadalom részeként éltek. *Uwe Israel* (»Vendégmunkás kolóniák«? Mennyire maradtak idegenek

a német bevándorlók Itáliában?) munkájában az itáliai német bevándorlás kérdéseivel foglalkozott, míg *Rainer Christoph Schwinges* (Multikulturalizmus az úgynevezett keresztves államokban a XII. és XIII. században) eltérő kultúrájú csoportok a szentföldi keresztves államok létrejötte által teremtett kölcsönhatásait vizsgálta. A keresztves államalakulatok ugyanis több szempontból is különleges helyszínei voltak az akkulturációnak, lévén a keresztves-muszlim interakció mellett maguk a keresztvesek is a *Christianitas* különböző területeiről érkeztek, ami által az úgynevezett mi-tudat kialakulása is bonyolultabb volt az átlagosnál. Végezetül maradvá Európa keleti végein *Daniela Rando* (*De lá da mar* – Velence »gyarmatai« »poszt-koloniális« nézőpontból) Velence gyarmatainak a helyzetét elemezte az akkulturáció szempontjából.

A kötet utolsó részében két olyan tanulmány található, amely ugyan nem hangzott el az alapul szolgáló konferencián, azonban szerzőik felkérést kaptak a könyv szerkesztésekor tematikusan felmerülő hiányosságok, *lyukak* pótlására. *Alheydis Plassmann* írásában (Az akkulturáció mint hatalomgyakorlás. A normandiai, angliai és dél-itáliai normannok példája) azt vizsgálta, hogy a különböző területeken letelepedő normann csoportok esetében az akkulturáció mely formái figyelhetők meg. *Jan Rüdiger* és *Thomas Foerster* (Aemualtio – Recusatio. Az akkulturáció stratégiái az európai Északon) végezetül egy korábban nem érintett régió, Észak-Európa akkulturációs jelenségeit vették górcső alá.

Az esettanulmányok után *Felicitas Schmieder* konferencia-összefoglalója zárja a kötetet, amely nem csak az egyes előadások ismertetését tartalmazza, a szerző ugyanis hosszasan foglalkozott az akkulturációval és a hozzá kapcsolható fogalmakkal is. Ehhez felhasználta az észak-itáliai *Jacopo d'Acqui* 1330-as krónikájának egy a mongolokra vonatkozó részét is, ezáltal is szemléltetve, hogy a források hogyan használhatók fel az akkulturáció indikátorainak és lehetséges motívumainak felderítésére.

A részletes névmutatóval ellátott tanulmánykötet értékelése egyrésztől nehéz, másrésztől kifejezetten könnyű feladat elé állítja a recenzenst. A nehézséget elsősorban az írások tematikus sokszínűsége jelenti, ami nagyban megnehezíti egy általános jellemzés elkészítését, még ha ennek oka nem is az írások eltérő minőségében keresendő. Megkönnyíti azonban a dolgunk a kötet központi témája, az akkulturáció, amely fogalom bár nem először kerül a medievisztika látóterébe, ilyen részletességgel és minőségben azonban korábban nem volt vizsgálat tárgya. A magyar olvasóközönség számára a középkorkutatás súlypontjai miatt talán még fontosabb ez a szempont, ugyanis a könyv különböző témájú tanulmányai megteremtik a lehetőséget

arra, hogy közelebb kerüljünk egy olyan konstrukció középkori vonatkozásaihoz, amely a modern európai ember számára is kézzelfogható közelségben van, elég csak a migráció és kisebbségek XXI. századi problémáira gondolnunk.

Reinhard Härtel (szerk.): Akkulturation im Mittelalter. Vorträge und Forschungen LXXVIII. Herausgegeben vom Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte. Jan Thorbecke Verlag. Memmingen, 2014. 553 o.

Barabás Gábor